

lélektelen manieristái, nagyképű technikázói. Rákosi Szidi a külsőségekben egyszerűen rábizta magát kitűnő megfigyelésére, hibátlan mesterségtudására, a külsőségek alatt pedig szabadjára engedte kedélyét és humorát. Ez a kedély nem csupa verőfény, ez a humor nem cseppentett méz: van benne egy szemernyi érdesség és fanyarság, — de tökéletes színpadi hitelét éppen ez adja meg, a nevetségességnek vagy a jóságnak tőle nem afféle «in vacuo» fogalmát kapjuk, hanem a valódi élettel pontosan egybevágó megjelenési formáját.

Ezért is mutatkozott művészete legérdekesebbnek és minden «szerepkör»-ön leginkább felülemelkedőnek azoknak az alakoknak megformálásában, melyeknél a jellem magvát csalóka külszín takarja. A *Himfy dalai*-ban Biróné nemzetesasszony örökös zsembelése alatt remekül érezte az elvakulásig menő lágyszívűséget, a Pierre Wolf-féle *Titok* Jauvenelnéjában az erkölcsi szigor mögé rejtőző megértést és megbocsájtást.

Ma leginkább genrefigurákban láthatjuk, szerepei ritkán haladják meg az epizódok méreteit. De az epizódot az élet akkora gazdagságával megtölteni s a dráma egészével olyan szerves kapcsolatba hozni jóformán senki sem tudja, mint ő. Ibsen *Hedda Gabler*-ében Tesman Juliája a megalázkodás és önérzet egymáson át-meg átütő színeivel ejt bámolatba, az *Elzevir* Ginette kisasszonyában egy egész életnek ad melancholikus kihangzást, csak úgy, mint a *Vén gazember* Perkálnéjában. S a legutóbbi két játékidényben megint két remekét teremtette meg a kicsinyben nagyot alkotásnak, mind a kettőt Zilahy Lajos drámájában: a *Szibériá*-ban a büntető fogolytábor jólelkét, az energikus és csupa-szív Ödgyotát, a *Tábornok*-ban pedig a katonafiáért könyörgő, gyámoltalan-ságában is hősi lelkű öreg Pásztorné. Erről egyik bírálója azt mondta: való-ságos élő szobra a «névtelen katona» édesanyjának. A művészetnek ezt a nagy egyetemesítő varázsát, szimbo-likus mélységét érzi ebben az alakítá-sában a közönség is, ez a szövegre ugyancsak kurta szerep akármily szeré-nyen húzódik is meg a második vonal-ban: izgatott érdeklődésünknek, ki-táruolt szeretetünknek kellős közepébe kerül.

Szeretet és érdeklődés övezi Rákosi Szidi alakját hat évtized óta, mely a

magyar színészet történetének felét jelenti. A szeretet és megbecsülés e hosszú mult felé fordul, de az érdeklődés és a várakozás még a jövő felé is bizakvoan tekint. R. T.

Tudományos élet.

A magyar irodalmi nyelv kialakulásának pszichológiai hátterét igyekezett megvilágítani *Gál János* a Magyar Nyelvtudományi Társaság legutóbbi ülésén. Tudvalevő, hogy a magyar irodalom eleven élete a XV. század végén és a XVI. század elején a kéziratban megőrzött vallásos művek sorozatával kezdődik, amelyet az irodalomtörténetben közönségesen kódexirodalomnak szokás nevezni. Ez a jelentékeny kéz-irattömeg csupa fordítás latinból és pontosan a középkori vallásos termelés anyagát nyújtja a magyarul olvasó szerzeteseknek. *Gál János* szépen fejtette ki ennek az irodalomnak lelki rúgóit, az írók rajongó miszticizmusát, lírai emelkedettségét, naív, tiszta hitét; érezte mennyi élet van ezeken a látszólag száraz és avult lapokon. Természetesen a fordítók csak az eredeti latin írók lendületét érezték át újra fordításaikban, de a középkori katolik-us vallás univerzális szellemét tekintve, kétségtelen, hogy a magyar írók és fordítók egyaránt csak úgy át-érezték a szövegekben rejlő lelki tartal-mat, mint az eredeti művek írói. A szel-lemtörténelmi problémát: miért kelet-kezett éppen ekkor és nem korábban a magyar fordítási irodalom, ezúttal nem vetette fel az előadó, pedig ettől sok tekintetben függ a pszichológiai mag-yarázat is. Csak minap mutattunk rá más helyen a XVI. század elején élt Gosztonyi János győri és erdélyi püspök párizsi szereplésére, kimutatva, hogyan jut bele ez a szentéletű magyar főpap a párizsi misztikus mozgalom forgatagá-ba és hogyan ösztönzi párizsi huma-nista barátait, hogy papjai számára a liturgiát és erkölcsant népszerűen mag-yarázó műveket írjanak. Nem hisszük, hogy ez a szórványosnak tetsző eset véletlenül esik egybe a magyar vallásos irodalom megindulásával, mert ennek kétségtelenül ugyanabból az általános európai szellemi mozgalmából kellett kiindulnia, mely a vallásos életnek a papság körében való mélyítését tűzte ki legfőbb feladatául. A XVI. századi magyar irodalom megindulásának titka a vallásos érzés történetében kere-sendő!...

A magyarok honfoglaláselőtti életéről tudvaleg az arab írók őrizték meg egy s más érdekes adatot. *Janisek István* teljes lendülettel vetette bele magát a nagyon hiányosan ismert arab kéziratok áttanulmányozásába és ezúttal az araboknál előforduló és a magyarok hazájával kapcsolatban említett *Etil* és *Duba* folyónevekről tartott előadást, azt bizonyítva, hogy a *Duba* folyónév íráshiba *Don* helyett (az *Etil* a *Volga*, mint az eddig is ismeretes volt).

A magyar régészek mindig érdekes előadásai során *Pigler Andor* mutatta be tanulmányát *A barokk tárgyválasztás és formanyelv* címen. Abból indult ki, hogy mindezeig nem eléggé vizsgálták meg a barokkfestészet tárgyválasztását az általános barokkszellem szempontjából, holott ez már a tárgyválasztásban is csodálatos híven tükröződik. A könyvek, melyekből a festők tárgyukat merítik, ugyanazok ugyan, mint a renaissance idején: a biblia, *Ovidius Vátozásai*, *Boccaccio Decameronja*, *Guarini Pastor fido-ja*, és mégis igen nagy különbség van a kiválasztás szellemében. Mert míg a renaissance idején epikus mesélnek, egymás mellé rakva a különböző típusú és lehetőleg átfogó jeleneteket, a barokkfestő egy különösen drámai mozzanatot ragad ki a meséből, sokszor olyat, melyben az alakok csak pillanatnyi átmenetet jelentő, de drámai feszültséggel telített helyzetekben ábrázolhatók. Így választja ki *Bassano* a bibliai *Jephte történetéből* a legdrámaibb jelenetet. *Jephte*, ki fogadalmat tett, hogy Istennek áldozza azt, akivel a harcból hazatérve először találkozik, megpillantja leányát, ki örvendezve, muzsikálva szalad elébe. Az apa arcára a megrettenést, a fájdalmat, a leányára az örömet, de egyúttal már a jövődő haljóslatú érzését festette. A mély lelki drámát fejezi ki az éles fényfoltok és sötét árnyékok szembeállítású is. A jelenetezés típusú barokk szellemét felismerve sikerült aztán *Piglernek* több meghatározatlan vagy allegóriának minősített kép tárgyát pontosan meghatározni. Az, hogy a modern kritika előtt számos barokk kép tárgya ismeretlen maradt, bizonyítja épen, mennyire nem az ismert nyugodt pose-ok, hanem a kevésbé típusú pillanatnyi mozzanatok szóltak képzeletükhöz.

Ugyanekkor *Tóth Kurucz János* számolt be már évtizedek óta folyó ásátásairól, melyek folyamán a komárom-megyey leányvári római castellumot

tárta fel. *Leányvár*, melyet *Finály Gábor Celamantia* római teleppel azonosít, a nagy római táborral, *Brigetióval* (*Ószöny*) szemben a *Duna* túlsó (ma *cséh-tót*) partján fekszik. *Óriási* méretű kaszárnya lehetett, melyben a légiónáriusok maguknak és lovaiknak roppant épületeket emeltek és amely a quadok elleni harcokban bizonyára fontos operációs bázisul szolgált. A várnak azonban jóformán csak az alapjai maradtak meg, hiszen már *Mátyás király* korában kezdik az épület anyagát *Komárom* építéséhez elhordani; utóbb a császári katonaság is kőbányául használta a komáromi vár építéséhez, úgy hogy igen mélyen a föld alól kellett az alapfalakat kiásni. A kőben szegény magyar *Alföldön* a lakosság és nem az idő vagy a háború volt a legnagyobb műemlékpusztító. Ez alkalommal meg kell emlékeznünk a *Nemzeti Múzeum* régészeti osztályának remek kiadványáról, az *Archaeologia Hungaricáról* is, melynek most újabb kötete jelent meg. *Hillebrand Jenő*, a legkiválóbb magyar palaeontológus ismerteti benne a körösmenti pusztai vánházi korarézkori temető-ásatási eredményeit, melyet ő maga tárt fel. Sikerül is neki a tanulságos fényképekkel gazdagon megrakott tanulmányban kimutatnia egy külön rézkort, melyről az európai régészek idáig nem beszéltek. Hazánk földje, mely a réz- és bronzkor leggazdagabb lelőhelye, bőséges anyagot nyújt még ahhoz is, hogy magát ezt az újonnan felfedezett rézkort is kellően tagolhassuk kőrézkorra, korarézkorra és javarézkorra. *Fettich Nándornak* az avarkori műiparról és a zöldhalompusztai szkíta aranyszarvasleletről írott tanulmányai és *Paulovics Istvánnak* a dunapentelei (intercisa) római telepről írt nagy műve után *Hillebrand* jelentése bizonyítja azt a hatalmas és európai arányú munkát, ami ma a magyar régészetben folyik és kizárólag a maradék ország területéből táplálkozik.

A *Philologiai Társaságban* a tudós ciszterci szerzetes: *Schwarz Elemér* előadása keltett méltó feltűnést. A pozsonyi gettó nyelvét ismertette és megállapította annak helyét a német nyelvhez való viszonyában. A pozsonyi zsidókat *Nagy Lajos* kényszerítette külön lakásra és megkülönböztető viseletre. *II. Lajos* megszüntette a korlátozó rendelkezéseket, de végre is a lakosság egyhangú követelésére ki kellett költözniök a városból. Ekkor telepedtek

le a Várhegy tövében, ahol ma is élnek. A pozsonyi gettó jiddisch-nyelve már most úgy alakult ki, hogy az oda telepített zsidók a pozsonyi középkori német nyelvet sajátították el, de nem teljes mértékben. A szókincsben számos héber szó maradt meg és több szláv szó keveredett a német nyelv szóanyagához, de a német nyelv elsajátítása különösen tökéletlen maradt a zenei hangletetésben és egyes hangok artikulációjában, minek folytán pl. az *ich*-szóból *jach*, a *milch*-szóból *mülach*, a *fertig*-ből *fattich* lett. Schwarz Elemér különösen Mieses elméletét cáfolta, mely a vallási elkülönülésből magyarázza a jiddisch-nyelv kialakulását. Szerinte a pozsonyi példa is azt bizonyítja, hogy itt csak tökéletlen nyelv-elsajátításról van szó, melyet az eredetileg beszélt nyelv öröklött ejtésmódja befolyásolt.

Schwarz Elemér tanulmányának szerintünk az a fontossága, hogy megnyitotta a magyarországi zsidó zsargon tudományos tanulmányozását. Nyelvészeink, kiknek érdeklődése jóformán csak az őskorra és a nyelvújításra szorítkozik, sajtáságos módon mindeddig csak nyelvhelyességi szempontból foglalkoztak a magyar zsidó zsargon szerepével. Pedig tapasztalásból tudjuk, mily széles távlatokra vezet ez a kérdés. A magyar főváros, sőt számos vidéki város nyelve is a zsidó zsargon állandó ostromának van kitéve és a pesti zsidó zsargonnal erősen telített jassz nyelv, melynek tréfás cinizmusa igen szugesztív hatású mint minden fővárosi argot, orfeumok, kuplák, színházak, zsidózó vicclapok, szóbeszéd és az alacsonyabb néposztályok révén állandó áramlásban van az iskolai vagy a paraszti magyarság felé. Nemcsak a budapesti cselédek, hanem a művelt vagy félművelt középosztálybeliek nyelvén is hallunk számtalanszor zsargonhanghordozást, zsargonszavakat (fatig, Te jó Isten! stb.) Mindez természetesen a magyar nyelv szempontjából nyelvromlás, de mindamellett vagy talán ép ezért megérdemelne a tudományos tanulmányozást. Hangtani, mondatnani, szótári érdeklődés megtalálná benne számadását, de főleg a nyelvi élet társadalmi tényezőinek kinyomozása volna lebilincselő feladat, melynek megoldása a magyar nyelv élete szempontjából mindenesetre elsőrangú fontosságú volna. Reméljük, mihamar akad rá vállalkozó!

Eckhardt Sándor.

Színházi szemle.

Csiky Gergely *Nagymamá*-ját parádés címszerepe tartja műsoron, valameddig ennek kellő tekintélyü gazdája akad. Az alakot Prielle Kornélia finom lénye, öregkori gráciája ihlette, utána Blaha Lujza kedvessége ragyogott fel vele az ősz verőfényében, majd pedig — immár csaknem felszász előadás során — Rákosi Szidi adott neki a szöveg némi fakultasságán diadalmaskodó életet. Kettős jubileumán is ebben lépett most a közönség elé. Az ünnepi előadás a kilencvenes évek viseletébe öltöztette a szereplőket, ezzel a darab külsőleg is megkapta azt a kis patinát, amely mesebonyolítására és dialógusaira már amúgy is jócskán lerakódott. Rákosi Szidi ezúttal rációfolt arra a tapasztalatra, hogy az ilyen, hosszadalmas nyílt-színi ünnepi bevezetett estéken a kifárasztott jubilánsnak rendszerint már csak félereje marad a játékra: frissebb volt, mint valaha. Sőt mély meghatottsága mintha még valami külön zamatot vitt volna alakításába. A szép, harmonikus estének hangulata különben magával sodorta valamennyi játéktársát. Bajor Gizi, ki Márta szerepét már színpadi novicia korában is játszotta, megint alkalmat adott rá, hogy művészetének nemessé, bensővé érését mintegy nyomon kövessük: mennyi mindenről lemondott ebben a szerepben, amit korábban *csinált*, mennyire az alak lelkét keresi most, kezdőkorához képest, amikor a szerep lehetőségeit igyekezett kimeríteni. Uray, Horváth, Kiss Irén, Pethes, Gabányi egytől-egyig becsülettel állnak a maguk helyén, a szereposztásnak csak egy tévedése van: a katonás, tűzrólpattant Piroska alakja szöges ellentétben áll Radó Mária elmosódó egyéniségével.

*

Schiller ifjonti szomorújátékának, az *Ármány és szerelem*-nek felújításán új szereplő csak egy volt: a Nemzeti Színház nemrég felszerelt forgószínpada. Ez most is jól bevált, a kilenc kép egymásutánjába nagy elevenség került s ez kihatott a játék ütemére is, melybe csupán a próbák elégtelen számával magyarázható szerep-akadókások vittek valami vonatottságot. S a szöveg is nagyon rászorulna a fel-frissítésre, Paulay Edénnek a maga korában elfogadható fordítása ma már sehogy sem alkalmas rá, hogy Schiller